

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก
ของชาวบ้านอำเภอเขิองใน จังหวัดอุบลราชธานี การศึกษาในฐานะ
มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

A Community Participation in the Preservation and Restoration of A Local Art
of Tangyuak by the Villagers in Khuengnai District, Ubon Ratchathani Province:
A Study of the Local Wisdom as a Cultural Heritage

สาคร ฉลวยศรี (Sakhon Chaluysri)¹

Received: July 5, 2023

Revised: November 20, 2023

Accepted: November 27, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก และศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอเขิองใน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 2) แบบสอบถาม 3) แบบบันทึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม 4) แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 คน

ผลการศึกษาพบว่า 1. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก มี 4 ลักษณะ คือ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ และ 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ จากการดำเนินการ 2. ด้านแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกมี 3 แนวทาง คือ 1) การอนุรักษ์ โดยชุมชน 2) การสนับสนุนโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน 3) การสนับสนุนและส่งเสริมโดยสถาบันการศึกษา การสืบทอดภูมิปัญญาการแทงหยวก พบว่า มี 4 ลักษณะ คือ 1) การสอนให้กับเครือญาติ 2) การสอนให้กับ คนในชุมชน 3) การสอนให้กับบุคคลทั่วไป และ 4) การสอนเสริมในสถานศึกษาและนอกสถานที่

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ศิลปะการแทงหยวก

Abstract

The research aimed to study the process of participation in preservation and restoration of local wisdom, “Tangyuak” and the guidelines to preserve and restore it in Khueangnai district, Ubon Ratchathani province. The research instruments were an in-depth interview, a questionnaire, a participant, and a non-participant observation. The subjects were 100 individuals.

The research found that 1) communal participation in preserving local wisdom includes examining problems and causes, planning, implementing plans, and benefiting from them. 2) The guidelines for preservation were: community conservation, private and state agency support, and educational institute involvement. Regarding the succession of local knowledge,

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani Rajabhat University

it was passed down to close relatives, and community members and also taught in educational institutions as well as being available to the general public.

Keywords: Community Participation, Local Wisdom, Local Art of Tangyuak

บทนำ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ได้มาจากการสืบทอด และความรู้ อันเจลิยวลาด รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งภูมิปัญญานั้นมีมากมายหลายแขนงด้วยกัน ศิลปะการแทงหยวก นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านอีกประเภทหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจลิยวลาดในการนำวัสดุตามธรรมชาติมาสร้างสรรค์ศิลปะให้สวยงามสดงงาม เพื่อใช้ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ ศิลปะการแทงหยวกลังนั้บเข้าในตระกูลช่างสิบหมู่ ซึ่งประกอบด้วย ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างหล่อ ช่างกลึง ช่างหุ่น ช่างรัก ช่างบุ และช่างปูน สำหรับการแทงหยวกนี้จัดเข้า ในตระกูลช่างแกะ โดยช่างแกะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อย คือ ช่างแกะเครื่องสด หมายถึง การนำเอาวัสดุ ธรรมชาติที่เป็นของสดมาแกะ ได้แก่ พืช ผัก ผลไม้ หยวกกล้วย เป็นต้น และช่างแกะเครื่องวัตถุถาวร หมายถึง การนำเอาวัสดุที่มีเนื้อแน่นถาวร ได้แก่ ไม้ หิน งาช้าง เป็นต้น มาแกะสลักเป็นรูปร่างลวดลายต่าง ๆ ให้สวยงาม

การแทงหยวกมีประวัติอันยาวนานคู่กับสังคมไทย ดังที่ โสภิตา ณ ป้อมเพชร์ (2557) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการแทงหยวกไว้ว่า การแทงหยวกเป็นศิลปะที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทย เป็นภูมิปัญญาที่มีเอกลักษณ์ความเป็นไทย ในอดีตศิลปะการแทงหยวกมักจะใช้กับงานศพซึ่งใช้ประดับเชิงตะกอนปะรำพิธี ช่างแทงหยวกจึงเป็นงานที่สามารถนำมาเป็นอาชีพได้ สมัยก่อนคนไทยนิยมนำหยวกกล้วยมาใช้ในการพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาในงานพิธีอวมงคล เช่น ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงศพ งานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพ ตลอดจนงานเผาศพชาวบ้าน ช่างหลวงหรือช่างพื้นบ้านมักจะนำเอาต้นกล้วยมาประดับตกแต่งลวดลาย ปิดโครงสร้างเชิงตะกอน ตลอดจนใช้ลำต้นกล้วยรองส่วนบนของเชิงตะกอน เพราะหยวกกล้วยอมน้ำจะ ช่วยไม่ให้ไฟไหม้โครงสร้างไม้เชิงตะกอนในขณะเผาศพ หรือในส่วนของงานที่เป็นมงคล ชาวบ้านก็นิยมนำ หยวกกล้วยมาประดับประดาตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม เช่น รถขบวนแห่บุญผะเหวด งานแห่ปราสาทผึ้ง งานแห่พระ งานลอยกระทง โคมไฟ งานบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น

ในปัจจุบัน ศิลปะการแทงหยวกกล้วยกำลังได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟูตามพระราชปณิธานของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้ากรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่รับสั่งให้วิทยาลัยในวัง ผูกอบรมวิชาชีพช่างแทงหยวกให้กับเยาวชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาและมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ของบรรพบุรุษไว้ไม่ให้สูญหาย หน่วยงานราชการ สถานศึกษา ตลอดจนวัดต่าง ๆ ได้สนองพระราชปณิธานดังกล่าว โดยมีการเปิดหลักสูตรวิชาชีพการแทงหยวกระยะสั้น เพื่อให้บุคคลที่สนใจได้ศึกษาและนำไปประกอบอาชีพ เลี้ยงตนและครอบครัวได้ บางท้องถิ่นได้บรรจุศิลปะการแทงหยวกลงในหลักสูตรการเรียนการสอน โดยบรรจุ เนื้อหาไว้ในรายวิชาศิลปกรรม เพื่อใช้สอนนักเรียน นักศึกษา

ศิลปะการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นศิลปะอีกแขนง หนึ่งอันแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษในอดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการแทงหยวกนี้ต้องอาศัยช่างที่มีความชำนาญและอาศัยความประณีตของช่างเพื่อให้ได้ผลงานออกมาสวยงาม โดยการแทงหยวกมักจะใช้ในการตกแต่งงาน เป็นส่วนประกอบของงานให้โดดเด่นสวยงามในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังในปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นปีแห่งความเศร้าโศกาลัยของปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ นายณัฐพงศ์ มั่นคง ช่างแทงหยวก

อำเภอเชียงใน ได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนสกุลช่างแทงหยวกของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อร่วมจัดทำเครื่องสด
ประดับพระจิตกาธาน ในงานพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
รัชกาลที่ 9 ระหว่างวันที่ 25 - 27 ตุลาคม พ.ศ. 2560 อันเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ที่ลูกหลาน
ชาวอำเภอเชียงใน ได้ถวายงานพระองค์ท่านในพระราชพิธีอันทรงเกียรติดังนี้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาการแทงหยวก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา
กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก และ 2) ศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์
ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัย
เชิงคุณภาพผสมผสานกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปะ
การแทงหยวกอันเป็นศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าให้แพร่หลายและคงอยู่คู่กับท้องถิ่นและสังคมไทยสืบไป

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ (2554) ได้ให้ความหมายของการมี
ส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของ
โครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปแบบที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิด
การพัฒนามิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร ด้าน
วชิรวัชร งามละม่อม (2559) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วนร่วมมือกันและ
ตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ การประเมินผลร่วมกันเป็นไปอย่างมีอิสรภาพและเสมอภาค
นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขพัฒนางานเพื่อพัฒนาหรือใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญของแต่ละคน
ในการแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนางานในกลุ่มให้มีความโปร่งใสและให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และอดิน รพีพัฒน์
(2547) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

- ขั้นที่ 1 การกำหนดปัญหาและสาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข
- ขั้นที่ 2 การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
- ขั้นที่ 3 การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
- ขั้นที่ 4 การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอด

ประภากร แก้ววรรณ (2554) กล่าวว่า ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นมรดกวัฒนธรรม
อันเกิดจากพัฒนาการปรับตัวและปรับวิถีชีวิตของคน เป็นความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลอง
ทางสังคม ความรู้เหล่านี้ถูกค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ผ่านกระบวนการขัดเกลา
ของกลุ่มคนจึงมีค่าและมีความสำคัญยิ่งนัก เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของมนุษย์ที่ทุกคนควรรู้ รักษาพัฒนา และ
นำมาปรับใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน พิชรินทร์ สิริสุนทร (2550) อธิบายว่า
วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่สำคัญ มี 2 วิธี คือ การถ่ายทอดโดยตรงและการถ่ายทอดโดยอ้อม สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 การถ่ายทอดโดยตรง เป็นการถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
โดยใช้วิธีการบอกเล่าเป็นภาษาพูด และการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การเล่านิทาน การอบรมสั่งสอน
การให้ศิลาให้พร เป็นต้น

2.2 การถ่ายทอดโดยอ้อม เป็นการสอดแทรกภูมิปัญญาไปในรูปของความบันเทิงต่าง ๆ เช่น ภาพวาด สถาปัตยกรรม คำร้องกลอน หรือลำตัดในภาคกลาง เป็นต้น

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับที่เกี่ยวข้องกับการแทงหยวก

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี (2525) ได้ให้ความหมายของการแทงหยวกไว้ว่า การแทงหยวก หมายถึง การใช้ไม้ดัดปลายแหลมฉลุลงไปในแผ่นหยวกจนทะลุออกไปอีกด้านหนึ่งแล้วเดินมิติเป็นลวดลายแบบต่าง ๆ เช่น ลายฟันปลา ลายฟันสาม หรือลายแข่งสิงห์ เป็นต้น ด้านดำรงค์ ชีวะสารโร (2554) กล่าวไว้ว่า ศิลปะการแทงหยวกมีคุณค่าต่อประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละชุมชนและประเทศชาติ ทั้งนี้ เพราะการแทงหยวกเข้าไปเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านก่อให้เกิดการสืบสาน รักษา ทำนุบำรุงและตระหนักในคุณค่าความสำคัญของประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีวันออกพรรษา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีเกี่ยวกับงานศพ เป็นต้น

ด้านงานวิจัยเกี่ยวกับศิลปะการแทงหยวก จะเห็นได้จากงานของดวงจันทร์ สุสุทธิ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศิลปะการแทงหยวก จังหวัดเพชรบุรี” พบว่า การแทงหยวกของเพชรบุรีมีความเป็นเอกลักษณ์ คือ ช่างสามารถแทงหยวกได้เลย โดยไม่ต้องทำการขึ้นวาดลวดลายบนกาบกล้วย ก่อนการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด ช่างทุกคนมีความยินดีและเต็มใจถ่ายทอดองค์ความรู้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายค่าตอบแทน คุณค่าของการแทงหยวกก่อให้เกิดงานศิลปะงดงาม เกิดความสามัคคีของประชาชน และการนำองค์ความรู้ศิลปะการแทงหยวกมาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นช่วยให้ศิลปะการแทงหยวกของเพชรบุรียังคงมีคุณค่าอยู่คู่สังคมสืบไป เช่นเดียวกันในงานวิจัยของโสภิตา ณ ป้อมเพชร์ (2557) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศิลปกรรม ศิลปะการแทงหยวก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง” พบว่า ในการแทงหยวกจะไม่มีการวาดลวดลายก่อนแทงฉลุกาบกล้วย เพราะไม่ต้องการให้กาบกล้วยเลอะสีเคมี ช่างจะอาศัยความชำนาญฉลุกาบกล้วยที่เตรียมไว้ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามที่ตนถนัดและเหมาะสมกับการนำไปใช้ในพิธีกรรม ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์นั้น ช่างทุกคนต่างมีความยินดีในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนให้กับบุคคลผู้สนใจในการศึกษาศิลปะการแทงหยวก ด้านคุณค่าของการแทงหยวกก่อให้เกิดผลงานด้านศิลปะอันงดงาม สร้างความสามัคคีให้เกิดแก่ชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการจัดกิจกรรมเวทีชุมชนภายใต้กรอบแนวคิดงานวิจัย คือ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอน (วชิรวัชร งามละม่อม, 2559) ตามลำดับขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและสาเหตุของปัญหาลดจนแนวทางแก้ไข 2) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา 3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา (อศิน รพีพัฒน์, 2547) ด้านเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแทงหยวก ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นกรอบของคำถามงานวิจัยในการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ ด้านศิลปะการแทงหยวกกล้วย ด้านการอนุรักษ์ และการสืบทอด ด้านการเผยแพร่ และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ผสมผสานกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) โดยมีวิธีการดำเนินการ ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยดำเนินการทบทวนหนังสือ สารานุกรม รายงานการวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแทงหยวก รวมทั้งแนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ประจำในชุมชนต่าง ๆ ของอำเภอเชิงइन โดยเน้นกลุ่มจำเพาะ คือ ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ทรงคุณวุฒิในด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และช่างแทงหยวกประจำในแต่ละหมู่บ้าน รวมจำนวน 100 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่

3.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เป็นการซักถามพูดคุยกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่มจำเพาะ คือ ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ทรงคุณวุฒิด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และช่างแทงหยวกประจำในแต่ละหมู่บ้าน เป็นการถามเชิงลึกเพื่อให้ได้คำตอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนในประเด็นของการวิจัย

3.2 แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับประเด็นของงานวิจัย 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านศิลปะการแทงหยวกกล้วย ด้านการอนุรักษ์และการสืบทอด ด้านการเผยแพร่ และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไป

3.3 แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยสังเกตปรากฏการณ์ในกิจกรรมการแทงหยวกในแต่ละชุมชนของอำเภอเชิงइन

3.4 แบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) ผู้วิจัยสังเกตโดยไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ โดยตรง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเกี่ยวกับช่างแทงหยวก ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เพื่อกำหนดแผนในการดำเนินงานขอสัมภาษณ์

4.2 ผู้วิจัยติดต่อนัดหมายการขอสัมภาษณ์ เป็นคำถามปลายเปิดแบบไม่เป็นทางการตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล ทำการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามแบบไม่มีโครงสร้างใน 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านศิลปะการแทงหยวกกล้วย ด้านการอนุรักษ์และการสืบทอด ด้านการเผยแพร่ และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไป โดยผู้สัมภาษณ์เป็นผู้บันทึกผลการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

5. จัดเวทีชาวบ้าน ผู้วิจัยเชิญผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ช่างแทงหยวกและประชาชนผู้สนใจทั่วไป ร่วมประชุมสัมมนาแนวทางการฟื้นฟูและการอนุรักษ์การแทงหยวก และหาข้อสรุปร่วมกัน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

6.1 วิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ตามประเด็นที่ค้นหา (topic) แล้วอธิบายความและเรียบเรียงตรวจสอบข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม และหลักฐานอื่น ๆ

6.2 วิเคราะห์แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก จากการจัดเวทีชุมชนในการระดมความคิดเห็นที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอเชิงइन จังหวัดอุบลราชธานี

6.3 วิเคราะห์ส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอเชิงइन โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

7. การรายงานผล สรุปผลของการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้าน อำเภอลือชัย จังหวัดอุบลราชธานี

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์และจัดเวทีชุมชน โดยการเชิญปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และช่างแทงหยวกมาร่วมถอดบทเรียน ทำให้ทราบถึงปัญหาและได้แนวทางปฏิบัติ ดังนี้

1.1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอลือชัยในผู้วิจัยได้จัดประชุมกลุ่มย่อยและจากการสัมภาษณ์ช่างแทงหยวกในพื้นที่ชุมชน พบว่า ปัญหาในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก สามารถสรุปได้ ดังนี้

1.1.1 ปัญหาการขาดแคลนช่างแทงหยวก จากการสำรวจปัญหาของชาวบ้านอำเภอลือชัยในจังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากการขาดแคลนช่างแทงหยวกที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ จำนวนช่างแทงหยวกค่อนข้างมีน้อย ชุมชนจึงมุ่งหวังที่จะดำเนินการเพื่อเพิ่มจำนวนช่างแทงหยวกให้มากขึ้น ผ่านการอบรมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการแทงหยวกของแต่ละชุมชนให้มีการพัฒนาจุดเด่นของแต่ละท้องถิ่น โดยมีช่างแทงหยวกของแต่ละชุมชนเข้าร่วมการพัฒนาภูมิปัญญา

1.1.2 ปัญหาของการขาดการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้เนื่องจากเดิมภูมิปัญญาการแทงหยวกเป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนได้กระทำในประเพณีและพิธีกรรมโดยยึดถือจารีตของชุมชน การแทงหยวกจึงเป็นภูมิปัญญาส่วนหนึ่งที่ชุมชนได้สืบทอดกันมาช้านาน เป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนอำเภอลือชัยในเป็นหนึ่งในไม่กี่ชุมชนที่ยังคงรักษาสืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวกเอาไว้ได้ ในบางชุมชนก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนช่างที่มีความรู้ความสามารถ หากภาครัฐเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมก็จะทำให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการสืบทอดมาอย่างลูกหลานจนถึงปัจจุบัน

1.1.3 ปัญหาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จากการสำรวจปัญหาของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก พบว่า เมื่อสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ศิลปะการแทงหยวกก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม ความต้องการเกี่ยวกับการแทงหยวกบางกิจกรรมก็ได้รับความเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เช่น ในสมัยก่อนมีการแทงหยวกในงานทำบุญเพื่ออุทิศให้กับผู้ตายหลังจากเผาศพได้ 3 วัน ชาวบ้านก็จะทำปราสาทผึ้ง หรือต้นดอกผึ้งเพื่อเป็นที่วางสิ่งของเครื่องใช้ให้กับผู้วายชนม์ เช่น เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ อาหารหวานคาว และผ้าไตรจีวรของพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันการแทงหยวกในโอกาสนี้้นว่าน้อยลงมาก นอกจากนี้ยังพบว่า ในกรณีของบางชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการสร้างปราสาทผึ้ง กล่าวคือ มีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้แทนการแทงหยวก เช่น พิวเจอร์บอร์ดมาใช้ทำหลังคาปราสาท ลักษณะเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาของชุมชนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก ซึ่งชุมชนเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและความนิยมของคนในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและชุมชน

1.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก พบว่า ขั้นตอนการวางแผนเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอลือชัยใน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้จัดประชุมเวทีชุมชน โดยการเชิญปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ช่างแทงหยวก และประชาชนทั่วไปในชุมชนมาร่วมถอดบทเรียน กำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกัน โดยสรุปวิธีดำเนินการ 5 แนวทางปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้

1.2.1 การกระตุ้นจากคนในชุมชน ซึ่งการวางแผนการทำงานในประเด็นนี้ ผู้นำชุมชนได้เสนอว่า ชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์ เพราะงานด้านศิลปวัฒนธรรมเป็นงานที่สร้างโดยชุมชน ใช้โดยชุมชนและรับผลจากการทำงานโดยชุมชน ดังนั้น หากสามารถกระตุ้นคนในชุมชนให้อนุรักษ์และหวงแหนภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ก็จะทำให้ศิลปะการแทงหยวกยังคงอยู่ร่วมกับชาวบ้านอำเภอเขิองในตลอดไป

1.2.2 การขอแรงสนับสนุนจากภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ถือได้ว่าการทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมจำเป็นจะต้องมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานให้หลายรูปแบบ ปรากฏว่าหน่วยงานมีความคิดเห็นตรงกันและมีการเสนอว่า การขอแรงสนับสนุนจากภาครัฐจะต้องเริ่มจากผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิก อบต. แล้วขยายไปสู่การขับเคลื่อนเพื่อเข้าสู่แผนการพัฒนาชุมชนในองค์การบริหารส่วนตำบล อันจะทำให้เกิดการผลักดันโครงการเพื่อการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาการแทงหยวกให้กับชุมชนได้ นอกจากนี้ยังเสนอให้มีการขับเคลื่อนไปสู่สถานศึกษาทั้งระดับโรงเรียนระดับมหาวิทยาลัย เพื่อเข้าสู่การขับเคลื่อนงานทางวัฒนธรรมให้เป็นระบบ

1.2.3 การจัดประกวดและส่งเสริมให้ทุกชุมชนมีการจัดทำต้นปราสาทผึ้ง เป็นการสนับสนุนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอีกทางหนึ่ง เพราะนอกจากชุมชนจะมีการแทงหยวกในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วในงานบุญประเพณีที่มีการแทงหยวกมากที่สุด คือ การแห่ปราสาทผึ้งในวันออกพรรษา ซึ่งหากมีการจัดประกวดแข่งขันหรือสนับสนุนให้แต่ละคุ้มแต่ละหมู่บ้านจัดทำเพื่อประกวดก็จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคและการสืบทอดภูมิปัญญาการแทงหยวกให้สามารถอยู่คู่กับลูกหลานอย่างยั่งยืนได้

ภาพ 1

ศิลปะการแทงหยวกในประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งของชาวบ้านอำเภอเขิองใน

หมายเหตุ. โดย สาคร ฉลวยศรี, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2562

1.2.4 การสร้างคนรุ่นใหม่ให้เป็นพลังในการสืบทอดวัฒนธรรม การวางแผนเพื่อการพัฒนา กำลังคนที่มีความรู้ความสามารถในการแทงหยวกนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนา เป็นที่น่าสังเกตว่าในชุมชนท้องถิ่น ปราชญ์หรือผู้รู้จำนวนไม่น้อยที่เห็นว่าวิชาการแทงหยวกเป็นศิลปะชั้นสูง การสืบทอดจะต้องส่งต่ออย่างระมัดระวัง ส่งผลให้ช่างแทงหยวกร่วมแรงร่วมใจถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับลูกหลาน และผู้ที่สนใจอย่างกว้างขวาง

1.2.5 การเข้าร่วมเพื่อเผยแพร่ผลงานจนได้รับรางวัล การวางแผนการทำงานเพื่อเข้าร่วม เผยแพร่ผลงานจนได้รับรางวัลนั้นจะเห็นได้ว่า ชุมชนหลายชุมชนต้องมีการทำงานอย่างเข้มแข็ง ผลของการทำงาน จนได้รับรางวัลนั้นเป็นเป้าหมายรอง หรือเป็นผลพลอยได้จากการทำงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญา การแทงหยวกในการทำงานอันแท้จริงชุมชนจะต้องผ่านปัญหาอุปสรรคมากมาย ทั้งภายในชุมชนเองและ ปัญหาจากภายนอก แม้กระทั่งในบางชุมชนที่สามารถทำงานจนเป็นที่ยอมรับและมีชื่อเสียงแล้วยังต้องสู้กับ ปัญหาและอุปสรรคมากมาย การทำงานเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้จึงเป็นการทำงานทั้งเชิงรุกและเชิงรับ กล่าวคือ การทำงานเชิงรุก คือ การทำงานโดยการเสนอตัวเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐที่จัดขึ้น ชุมชนจึง ขอเข้าร่วมนำเสนอภูมิปัญญาการแทงหยวกเพื่อเป็นการเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของชุมชน เช่น งานประเพณี แห่เทียนพรรษา ชุมชนได้ขอเข้าร่วมแสดงภูมิปัญญาการแทงหยวกเพื่อจัดทำปราสาทผึ้ง เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญา เหล่านี้ให้กับนักท่องเที่ยวและชาวเมืองอุบลได้รับรู้ ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการทำงานในเชิงรุก ส่วนการทำงาน ในเชิงรับ คือ การเตรียมทีมช่างแทงหยวกที่พร้อมสำหรับการรับงานทั้งงานแทงหยวกในชุมชน นอกชุมชนและ งานด้านการเป็นวิทยากรอบรมให้กับสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ด้วย

1.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก ผลจากการจัดเวทีชุมชนในที่ประชุมมีความคิดเห็นร่วมกันในการดำเนินงานตามแผนเพื่อการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

1.3.1 การกระตุ้นจากคนในชุมชน ด้านการทำงานตามแผนที่กำหนดไว้ เพื่อกระตุ้นจาก คนในชุมชน จะเห็นได้จากกรณีที่มีนักวิจัยไทบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานด้านการฟื้นฟูศิลปะ การแทงหยวก ผู้วิจัยพบว่า นักวิจัยไทบ้านได้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานโดยการสร้างความตระหนัก ให้กับคนในชุมชนในการอนุรักษ์และหวงแหนภูมิปัญญาของตน การขับเคลื่อนงานด้านภูมิปัญญาการแทงหยวก จึงส่งผลให้เกิดกระแสของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหลายด้าน เช่น คนในชุมชนสนใจการแทงหยวกมากขึ้น ช่างแทงหยวกพร้อมที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญามากขึ้น เยาวชนเข้ามาเรียนรู้มากยิ่งขึ้น หน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้ ความสนใจมากยิ่งขึ้น ลักษณะเช่นนี้เองจึงถือได้ว่าการกระตุ้นจากคนใน เป็นการทำงานเพื่อขับเคลื่อนชุมชน โดยชุมชนเพื่อชุมชน

1.3.2 การขอแรงสนับสนุนจากภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนในการทำงานเพื่อการขับเคลื่อน งานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี

1.3.3 การจัดประกวดและส่งเสริมให้ทุกชุมชนมีการจัดทำต้นปราสาทผึ้ง การจัดให้มีการจัดทำ ปราสาทผึ้งที่มีการแทงหยวกเพื่อรักษาธรรมเนียมประเพณีในอดีตยังได้รับความสนใจจากชุมชน

1.3.4 การสร้างคนรุ่นใหม่ให้เป็นพลังในการสืบทอดวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวกให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนชาวอำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี โดยการสร้าง คนรุ่นใหม่ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสถานศึกษา และบุคคลทั่วไปเพื่อเป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้สามารถคงอยู่ในชุมชนอย่างยั่งยืน

1.3.5 การเข้าร่วมเพื่อเผยแพร่ผลงานจนได้รับรางวัล ผลจากการทำงานเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญา
การแทงหยวกของชาวบ้าน ส่งผลให้ชุมชนได้รับการเชิดชูเกียรติจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น

1.3.5.1 มหาวิทยาลัยมหาสารคามมอบรางวัลเชิดชูเกียรติศิลปินพื้นบ้านอีสานและผู้มี
ผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านให้แก่ยายลู่ นิลจิตต์ (ช่างแทงหยวก)

1.3.5.2 กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้ขึ้นทะเบียน “งานแทงหยวก
ทำปราสาทผึ้ง” เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติ สาขาช่างฝีมือดั้งเดิมในปี พ.ศ. 2558

**1.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์จากการดำเนินการอนุรักษ์ภูมิปัญญา
การแทงหยวก** พบว่า ชุมชนต่างมีความภาคภูมิใจในการทำงานด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน
เมื่อชุมชนได้ดำเนินตามแนวทางในการขับเคลื่อนงานด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวกแล้ว ชุมชนได้รับ
ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์อย่างมากมายมหาศาล ถือเป็นเกียรติภูมิของบรรพบุรุษที่ได้ร่วมสืบสานมาจนถึง
ปัจจุบัน สรุปได้ดังนี้

1.4.1 ได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของบรรพชนไว้ได้ เนื่องจากในยุคหนึ่งชุมชน
เริ่มเห็นว่า ภูมิปัญญาการแทงหยวกของชุมชนกำลังจะสูญหายไป ชาวบ้านและผู้นำชุมชนจึงได้มีการรวมตัวกัน
เพื่อหาทางอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกภูมิปัญญาของตนเอาไว้ การทำงานด้านการอนุรักษ์ดำเนินมาหลายปี และ
ผ่านปัญหาอุปสรรคมากมาย ด้วยเหตุผลที่เกรงว่ามรดกภูมิปัญญาการแทงหยวกจะสูญหายไปจากชุมชนของ
ตนเอง เมื่อการทำงานของกลุ่มช่างมีความเข้มแข็งและทำงานอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ภูมิปัญญาการแทงหยวกได้รับ
การสืบทอดและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

1.4.2 ได้ก่อให้เกิดพลังของชุมชนในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของตน เกิดการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม
เพื่อขับเคลื่อนการทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้เข้มแข็ง

1.4.3 ได้รับการตอบรับจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ร่วมเชิดชูเกียรติ และได้ไปนำเสนอ
ผลงานอย่างต่อเนื่อง ถือได้ว่าเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ช่างแทงหยวกได้กล่าวไว้วิถีชีวิตส่วนใหญ่ คือ
ชาวไร่ ชาวนา ไม่คิดว่าวันหนึ่งจะได้รับเกียรติจากหน่วยงานต่าง ๆ ให้ไปนำเสนอ ถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาของ
ชุมชนทำให้เป็นที่ยอมรับและสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนมาถึงปัจจุบันนี้

1.4.4 ได้รับโอกาสในการถวายงานพระราชพิธีพระราชทางเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในปี พ.ศ. 2560 นายณัฐพงศ์ มั่นคง ช่างแทงหยวกบ้านโนนทราย อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดอุดรธานี ได้เป็นตัวแทนของช่างแทงหยวกภาคอีสาน สกลุช่างอุดรธานี ในการถวายงานเครื่องสด
ประดับจิตกาธานงานแทงหยวกถือว่าเป็นงานประณีตศิลป์ที่จัดทำก่อนเวลาถวายเพลิงพระบรมศพไม่กี่วันและ
เป็นการถวายงานตกแต่งที่ใกล้ชิดพระบรมศพมากที่สุด นับเป็นเกียรติประวัติสูงสุดในชีวิต สร้างความปลาบปลื้ม
ยินดีมาสู่พสกนิกรชาวอุดรธานีเป็นอย่างยิ่ง

**2. แนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้าน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัด
อุดรธานี** ผลจากการสัมภาษณ์และจัดเวทีชุมชน โดยการเชิญปราชญ์ด้านการแทงหยวกมาร่วมถอดบทเรียน
ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอุดรธานี สามารถสรุปแนวทาง
อนุรักษ์ได้ 3 แนวทาง คือ

2.1 ภูมิปัญญาของชุมชนอนุรักษ์โดยชุมชน ศิลปะการแทงหยวกเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน
ชาวอำเภอลำทะเมนชัยที่ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น การแทงหยวกจึงเป็นภูมิปัญญา
ของชุมชนที่อนุรักษ์โดยชุมชน ชาวบ้านจึงตระหนักและเห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาเหล่านี้ว่า

เป็นภารกิจที่ชนรุ่นหลังจะต้องอนุรักษ์และสืบทอดไว้ให้กับลูกหลานชาวเชียงในตลอดไป ดังที่บุญมา (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2562); มนัส (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2562) กล่าวว่า งานศิลปะการแทงหยวกเป็นงานฝีมือที่มีอยู่คู่กับประเพณีของหมู่บ้านอยู่แล้ว ซึ่งชาวบ้านจะยึดมั่นสืบทอดประเพณีอันดีงามแสดงให้เห็นว่า トラบโดที่ชาวบ้านยังคงรักษาประเพณี งานช่างแทงหยวกก็ยังคงอยู่คู่กับชาวบ้าน อำเภอเชียงใน แม้ว่าจะไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์ศิลปะการแทงหยวกโดยตรง แต่อาศัยกลไกทางประเพณีช่วยอุ้มชูงานศิลปะให้คงอยู่คู่สังคมเอง

2.2 ภูมิปัญญาของชุมชนสนับสนุนโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน การร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่านี้ ผู้นำชุมชนจะต้องเป็นผู้นำในการร่วมกันสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาเหล่านี้เอาไว้ ดังที่ณัฐภูมิ (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2562) กล่าวว่า งานศิลปะการแทงหยวกเป็นงานฝีมือที่ต้องมีการปฏิบัติควบคู่กับประเพณีเก่าแก่ของหมู่บ้าน ชาวบ้านต่างร่วมแรงร่วมใจกันในการสืบทอดประเพณีอันดีงาม ไม่มีความคิดที่จะละทิ้งประเพณีอันดีงาม ดังนั้นงานศิลปะการแทงหยวกก็จะคงอยู่ต่อไปเช่นกัน ในส่วนองค์การบริหารส่วนตำบล ก็พร้อมให้การสนับสนุนเต็มที่ ดังที่นายมนูญ (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2563) ได้กล่าวถึง บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไทยที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก ซึ่งมีการจัดโครงการอบรมการแทงหยวกให้กับชาวบ้านและผู้สนใจทั่วไป โดยเชิญช่างแทงหยวกให้เป็นวิทยากรอบรมชาวบ้านที่สนใจเกี่ยวกับศิลปะลวดลายไทยอีสานในการแทงหยวกลวดลายต่าง ๆ

2.3 ภูมิปัญญาของชุมชนส่งเสริมโดยสถาบันการศึกษา ซึ่งสถาบันการศึกษาถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี ดังที่นายสำราญ (นามสมมติ) (สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2562) ช่างแทงหยวกบ้านยางซึก ได้กล่าวว่า โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูศิลปะการแทงหยวก ดังตัวอย่างโรงเรียนบ้านยางซึก นำโดยนายเสถียร ประกอบจันทร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านยางซึกได้เชิญให้ทีมช่างแทงหยวกเข้าไปสอนภูมิปัญญาการแทงหยวกให้กับนักเรียนในโรงเรียน การเรียนการสอนภูมิปัญญาการแทงหยวกนั้น มีทั้งการสอนในเวลาราชการและวันเสาร์อาทิตย์ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าร่วมการอบรมได้อย่างทั่วถึง ซึ่งการจัดกิจกรรมโดยโรงเรียนหรือสถานศึกษาได้เข้ามามีบทบาทในการฟื้นฟูศิลปะการแทงหยวกทำให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการอนุรักษ์อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

จากข้อมูลของการสัมภาษณ์ช่างแทงหยวกในด้านการอนุรักษ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าช่างทุกคนมีความมั่นใจและภาคภูมิใจในความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความสมัครสมานสามัคคีกันในการที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยมีหน่วยงานที่ร่วมกันรับผิดชอบ คือ วัดเป็นสถานที่จัดงานประเพณี บ้านหรือชุมชนร่วมแรงร่วมใจปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีโดยทำการตกแต่งปราสาทผึ้ง ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ประชาสัมพันธ์ดำเนินงาน และเผยแพร่กิจกรรมดังกล่าวในเว็บไซต์ของหน่วยงาน รวมทั้งการไลฟ์สดผ่านเว็บไซต์ของหน่วยงานเมื่อมีการจัดกิจกรรมดังกล่าว ดังนั้น เมื่อประเพณียังคงมีอยู่ตราบโด งานศิลปะการแทงหยวกของช่างก็คงอยู่คู่กับสังคมประเพณีและวัฒนธรรมสืบไปเท่านั้น

ด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอเขิองใน จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ศิลปะการแทงหยวกมีการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ดังนี้

1. การสอนให้กับเครือญาติ ช่างแทงหยวกจะถ่ายทอดศิลปะการแทงหยวกให้กับลูกหลานเครือญาติของตน เริ่มต้นตั้งแต่ให้เป็นลูกมือช่างในการทำงาน เช่น ทำความสะอาดกาบกล้วยที่แกะลอกออกจากลำต้น คอยฉีดย่น้ำล่อเลี้ยงความสดชื่นให้กับกาบกล้วย จากนั้นจึงสอนให้เรียนรู้ทีละขั้นตอน เริ่มตั้งแต่วิธีการจับมีดแทงหยวกและการแทงหยวกลายง่าย ๆ ก่อน โดยเริ่มจากลายพื่นหนึ่งหรือลายพื่นปลาแล้วจึงพัฒนาไปตามลำดับความยากง่ายของแต่ละลาย ฝึกแทงหยวกจนคล่องและชำนาญ

ภาพ 2

ช่างแทงหยวกกำลังสอนวิธีการแทงหยวกให้กับลูกหลานเครือญาติของตน

หมายเหตุ. โดย สาคร ฉลวยศรี, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2562

2. การสอนแก่บุคคลในชุมชนที่ไม่มีเครือญาติ ช่างทุกคนยินดีสอนศิลปะการแทงหยวกให้แบบไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เพราะช่างถือว่าเป็นการเผยแพร่ความรู้ให้คงอยู่กับชุมชนและถือว่าบุคคลที่มาเรียนศิลปะการแทงหยวกนั้นเปรียบเสมือนลูกหลานของตนคนหนึ่ง เพียงแต่จะต้องมีการนัดแนะวันเวลาที่เหมาะสม และช่วงเวลาวางจากงานอาชีพหลัก ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับช่างว่าจะมีเวลาวางช่วงใดแล้วแต่จะตกลงกัน แต่โดยปกติคนที่ไม่ใช่เครือญาติแต่เป็นบุคคลภายในชุมชนที่ต้องการเรียนรู้ศิลปะการแทงหยวก ก็มักจะไปสมัครเป็นลูกมือช่างแล้วเรียนรู้งานการแทงหยวกในช่วงก่อนวันออกพรรษาประมาณ 1 สัปดาห์ เพื่อเรียนรู้งานกับช่างแทงหยวกเมื่อได้เรียนรู้พอสมควรครบทุกขั้นตอนแล้วจึงกลับมาพัฒนาฝึกฝนฝีมือการแทงหยวกด้วยตนเองที่บ้าน (มนัส (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2562)

ภาพ 3

ช่างแทงหยวกสอนวิธีการแทงหยวกให้กับบุคคลในชุมชนที่มีใช้เครือญาติ

หมายเหตุ. โดย สาคร ฉลวยศรี, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2562

3. การสอนศิลปะการแทงหยวกให้กับบุคคลทั่วไป บุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่คนในหมู่บ้าน หากมีความสนใจจะเรียนรู้ศิลปะการแทงหยวก ช่างทุกคนก็มีความยินดีถ่ายทอดความรู้ให้โดยไม่คิดค่าตอบแทน เพียงแต่มาติดต่อเพื่อกำหนดวันเวลาให้เรียบร้อยจึงค่อยดำเนินการเรียนการสอนตามที่ตกลงกัน

ภาพ 4

ช่างแทงหยวกกำลังสอนวิธีการแทงหยวกให้กับบุคคลทั่วไป

หมายเหตุ. โดย สาคร ฉลวยศรี, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2562

4. การสอนเสริมในสถานศึกษาและนอกสถานที่ โดยปกติช่างแทงหยวกจะถูกเชิญไปเป็นวิทยากรสอนงานศิลปะแทงหยวกตามสถานศึกษาในช่วงเวลาว่างตามโรงเรียนต่าง ๆ ที่ติดต่อมา เช่น โรงเรียนนาคำใหญ่ อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดอุบลราชธานี โรงเรียนกันทรารมย์และโรงเรียนละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ (บุญมา (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2562) นอกจากนี้ ยังมีคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี นำนักศึกษาไปศึกษาดูงานและเรียนรู้ศิลปะการแทงหยวกกับช่างแทงหยวก โดยใช้สถานที่บริเวณวัดเป็นศูนย์รวมการเรียนรู้การแทงหยวก (สมชาย (นามสมมติ), สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2563)

ภาพ 5

ช่างแทงหยวกสอนการแทงหยวกให้กับนักศึกษาที่มาศึกษาเรียนรู้ศิลปะการแทงหยวก

หมายเหตุ. โดย สาคร ฉลวยศรี, ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยข้างต้นพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนถือได้ว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอันเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่การสร้างที่ยั่งยืนให้กับภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยปรากฏใน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภูมิปัญญาการแทงหยวก 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานตามแผนเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก และ 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์จากการดำเนินการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแทงหยวก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอคิน รพีพัฒน์ (2547) พบว่า การมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การกำหนดปัญหาและสาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหามา ขั้นที่ 2 การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหามา ขั้นที่ 3 การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน และขั้นที่ 4 การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

จากข้อมูลดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าในการทำงาน หากได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่าย ทั้งจากผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้รับ และผู้สนับสนุนส่งเสริมก็จะทำให้งานสืบสานต่อและคงอยู่กับสังคมต่อไป ตราบนานเท่านาน

แนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวก พบว่า ชุมชนมีแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาดังกล่าวใน 3 แนวทาง ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาของชุมชนอนุรักษ์โดยชุมชน ซึ่งประชาชนในแต่ละตำบลต่างตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาที่ได้รับสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ เมื่อมีงานจึงได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันมาโดยตลอด เช่น การบริจาคต้นกล้วยที่ใช้ในการแทงหยวก บริจาคไม้ไผ่เพื่อใช้ทำตัวโครงสร้างปราสาทหรือทำเป็นตอกมัดหยวกกล้วย เป็นต้น 2) ภูมิปัญญาของชุมชนสนับสนุนโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน ซึ่งหน่วยงานรัฐที่มีส่วนสนับสนุนที่ชัดเจน คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่คอยอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ 3) ภูมิปัญญาของชุมชนส่งเสริมโดยสถาบันการศึกษา ซึ่งสถาบันการศึกษาได้กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้งานศิลปะจากที่เคยเรียนรู้ด้านการแกะสลักของสด คือ ผลไม้ต่าง ๆ ก็ให้มีการเรียนรู้การแทงหยวก ส่วนช่างแทงหยวกในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นมี 4 ลักษณะ คือ 1) การสอนให้เครือญาติ 2) การสอนให้บุคคลในชุมชนที่มีใช้เครือญาติ 3) การสอนศิลปะการแทงหยวกให้กับบุคคลทั่วไป และ 4) การสอนเสริมในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ทำให้ทราบถึงแนวคิดในด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปะการแทงหยวกของช่างแทงหยวก ซึ่งช่างแทงหยวกแต่ละพื้นที่ต่างมีความสนใจในการที่จะหาผู้สืบทอดศิลปะการแทงหยวกของตนไว้ให้อยู่คู่กับสังคม จึงได้หาผู้สืบทอดโดยเริ่มจากบุคคลใกล้ชิดที่เป็นลูกหลานในเครือญาติก่อน และเมื่อมีโอกาสได้รับเชิญให้ไปถ่ายทอดองค์ความรู้ตามสถานศึกษาต่าง ๆ จึงไม่มีช่างแทงหยวกคนใดที่จะปฏิเสธกลับภาคภูมิใจในศิลปะวิทยาของตนที่ได้ถ่ายทอดสู่สังคม จะเห็นได้จากกรณีบุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่เครือญาติของช่างแทงหยวกที่มาศึกษาเรียนรู้ ช่างแทงหยวกล้วนเต็มใจในการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยไม่มีการเก็บค่าศึกษาเล่าเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของโสภิตา ณ ป้อมเพชร์ (2557) ที่ได้ศึกษาศิลปะการแทงหยวก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง พบว่า ช่างแทงหยวกทุกคนมีความยินดีในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปะการแทงหยวกโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น ยิ่งหากได้รับการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนงานศิลปะการแทงหยวกก็จะเป็นที่แพร่หลายและคงอยู่กับสังคมสืบไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

สถาบันการศึกษาในทุกระดับควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์องค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเพื่อจะได้จัดเก็บเป็นคลังทางปัญญาของชุมชน โดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงชุมชนหรือการจัดโครงการบริการวิชาการชุมชนในระดับมหาวิทยาลัย หรือโครงการค่ายเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โครงการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนในระดับโรงเรียน ตลอดจนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเป็นการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาการแทงหยวกต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1. ควรมีการศึกษางานวิจัยภูมิปัญญาการแทงหยวกในชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อันจะเป็นการอธิบายความเป็นสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหรือชาติพันธุ์นั้น ๆ

2. ควรมีการวิจัยภูมิปัญญาการแทงหยวกที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนรูปแบบต่าง ๆ ทั้งด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแทงหยวกของชาวบ้านอำเภอบึงโขงใน จังหวัดอุดรธานี การศึกษาในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ 2562 ผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีที่ให้ทุนสนับสนุนการทำงานวิจัยครั้งนี้

รายการอ้างอิง

- คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2525). *ชีวิตไทย*. อมรินทร์การพิมพ์.
- ณัฐวุฒิ (นามสมมติ). (2562, 11 ตุลาคม). สัมภาษณ์.
- ดวงจันทร์ สุสุทธิ. (2551). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปการแทงหยวก จังหวัดเพชรบุรี*. [สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- ดำรงค์ ชีวะสาโร. (2554). *ศึกษาการแทงหยวกของช่างพื้นบ้านในจังหวัดสงขลา*. [ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยทักษิณ].
- บุญมา (นามสมมติ). (2562, 10 ตุลาคม). สัมภาษณ์.
- ประภากร แก้ววรรณ. (2554). *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนัส (นามสมมติ). (2562, 10 ตุลาคม). สัมภาษณ์.
- มณูญ (นามสมมติ). (2563, 22 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.
- วชิรวัชร งามละม่อม. (2559). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. http://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html
- สมชาย (นามสมมติ). (2563, 22 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.
- สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ. (2554). *ชุดวิชาการวิจัยชุมชน*. เอสอาร์พรีนติ้งเมสโปรดักส์ชั่น.
- สำราญ (นามสมมติ). (2562, 10 ตุลาคม). สัมภาษณ์.
- โสภิตา ณ ป้อมเพชร์. (2557). *ศิลปกรรม ศิลปะการแทงหยวก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง*. [ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- อคิน รพีพัฒน์. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา*. ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณะสุข.